

## บทที่ 2

### ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง / ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยการพัฒนาเครื่องมือกดประทับลวดลายบนศิลปะเครื่องเคลือบดินเผา ที่มีแนวความคิด ต้องการพัฒนาเครื่องมือกดประทับลวดลายบนศิลปะเครื่องเคลือบดินเผาขึ้น ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ และจะทำให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ โดยเรียบเรียงไว้เป็นหัวข้อดังนี้

1. เครื่องปั้นดินเผาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์
2. เครื่องปั้นดินเผาในสมัยประวัติศาสตร์
3. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางเครื่องปั้นดินเผา
4. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลวดลายต่างๆ
5. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของศิลปะ
6. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา

#### 1. เครื่องปั้นดินเผาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาเป็นศิลปหัตถกรรมที่ควบคู่กับมนุษย์มาเป็นเวลานาน เครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลานี้ เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้เองที่ถือได้ว่าเป็นรากฐานของเครื่องปั้นดินเผาในยุคประวัติศาสตร์ของไทยในเวลาต่อมา แหล่งวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นมีอยู่เป็นอันมาก แต่แหล่งที่มีชื่อเสียงที่ปรากฏมีเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเด่นทางศิลปกรรม ที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมสำคัญและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกัน ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมบ้านเชียง สำหรับเครื่องปั้นดินเผาที่ปรากฏพบในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ซึ่งเป็นภาชนะที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมฝังศพ มีรูปแบบของภาชนะดินเผาแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา ดังนี้

##### 1. สมัยต้น (Early period)

ภาชนะดินเผาลักษณะเด่น ๆ หรือประเภทเด่น ๆ ของบ้านเชียงสมัยต้น สรุปได้ดังนี้

1.1 ในระยะเริ่มแรกของสมัยต้น อายุประมาณ 5,600 – 4,500 ปีมาแล้ว มีภาชนะดินเผาที่เด่น คือ ภาชนะมีเชิงหรือฐานเตี้ย ๆ (Short ring foot) ส่วนใหญ่เป็นภาชนะสีด้า ส่วนครึ่งบนของภาชนะมักตกแต่งด้วยเส้นขีดเป็นลาซด หรือลายเส้นคดโค้ง และมีลายกดเป็นขีดหรือเส้นสั้น ๆ เต็มพื้นที่ระหว่างลายขีดให้เต็ม ส่วนครึ่งล่างภาชนะมักตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ

1.2 ระยะที่สองของสมัยต้น อายุประมาณ 4,500 – 4,000 ปีมาแล้ว มีภาชนะประเภทเด่นที่ปรากฏเพิ่มขึ้นมาคือภาชนะขนาดใหญ่ที่ใช้ใส่ศพเด็กก่อนนำไปฝัง และภาชนะขนาดเล็กอื่น ๆ ซึ่งมีการตกแต่งเส้นขีดเป็นลวดลายคดโค้งบนผิวส่วนใหญ่ของภาชนะ จึงคว่ามีปริมาณลายตกแต่งหนาแน่นกว่าลายขีดบนภาชนะดินเผาของระยะเริ่มแรก

1.3 ระยะที่สามของสมัยต้น อายุประมาณ 4,000 – 3,500 ปีมาแล้ว เริ่มปรากฏมีภาชนะที่ด้านข้างตรงหรือเกือบตรง (ทำให้ดูเหมือนภาชนะทรงกระบอก Beaker) และภาชนะตกแต่งด้วยลายเชือกทาบทั้งใบ ที่มีส่วนคอภาชนะตั้งตรง ก้นภาชนะกลม

1.4 ระยะสุดท้ายของสมัยต้น อายุประมาณ 3,500 – 3,000 ปีมาแล้ว เริ่มปรากฏมีภาชนะดินเผาแบบ “บ้านอ้อมแก้ว” ซึ่งหมายถึง ภาชนะทรงก้นกลมตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะด้วยลายขีดเป็นเส้นคดโค้งผสมกับการเขียนสีแดง และตกแต่งส่วนอื่น ๆ ที่อยู่ใต้ลงมาด้วยลายเชือกทาบสาเหตุที่เรียกภาชนะดินเผาแบบนี้ว่าแบบ “บ้านอ้อมแก้ว” ก็เพราะได้พบว่าเป็นประเภทหลักที่พบในชั้นดินล่างสุด หรือระยะการอยู่อาศัยเริ่มแรกของแหล่งโบราณคดีที่บ้านอ้อมแก้ว ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านเชียงมากนัก

## 2. สมัยกลาง (Middle period)

อายุประมาณ 3,000 – 2,300 ปีมาแล้ว ภาชนะดินเผาประเภทเด่นของสมัยกลาง คือภาชนะผิวนอกสีขาว ทำส่วนไหล่ภาชนะให้เป็นสันหักมุม (Carinated Pot) มีทั้งแบบก้นภาชนะกลมและแหลม บางชิ้นมีการตกแต่งด้วยลายขีดผสมกับลายเขียนสีที่บริเวณไหล่ภาชนะ ตอนปลาย ๆ ของสมัยกลางเริ่มมีการตกแต่งภาชนะแบบนี้ด้วยการทาสีแดงที่บริเวณปากภาชนะ

## 3. สมัยปลาย (Late period)

อายุประมาณ 2,300 – 1,800 ปีมาแล้ว ช่วงต้น ๆ ของสมัยปลายมีภาชนะชนิดเขียนลายสีแดงบนพื้นนวล (Red on buff painted pottery) เป็นภาชนะดินเผาประเภทเด่นที่เริ่มปรากฏขึ้นมาตอนกลางของสมัย จึงเริ่มมีภาชนะชนิดเขียนลวดลายสีแดงบนผิวสีแดง (Red pot painted with designs) ระยะสุดท้ายของสมัยจึงมีภาชนะดินเผาฉาบผิวนอกด้วยน้ำโคลนสีแดงแล้วขัดมัน (Red slipped and burnished pot) เพิ่มขึ้น

จะเห็นได้ว่าภาชนะดินเผาที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงนั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งภาชนะดินเผาเขียนสีอันมีชื่อเสียงนั้นก็เพียงส่วนหนึ่งและมีอายุเก่าแก่เพียง 2,300 ปีมาแล้วเท่านั้น อย่างไรก็ตามภาชนะดินเผาแบบบ้านเชียงนี้มีได้พบมีอยู่แต่ในบริเวณที่ตั้งบ้านเชียงเท่านั้น แต่ยังมีอยู่กระจายทั่วไปในบริเวณที่ราบสูงโคราชตอนเหนือหรือที่เรียกว่า แอ่งสกลนคร ซึ่งมีอยู่ในเขตจังหวัดอุดรธานี หนองคาย สกลนคร ขอนแก่น นครพนมและมุกดาหาร เนื่องจากรูปแบบของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าว ได้พบครั้งแรกที่บ้านเชียง ดังนั้นจึงต่างพากันเรียกรูปแบบวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวว่าวัฒนธรรมบ้านเชียง (เครื่องปั้นดินเผา 2554:55-65)



ภาพที่ 1 ลวดลายเครื่องมือกดประทับดินเผา

ที่มา: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง.  
(กรุงเทพฯ:สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ,2550),202.



ภาพที่ 2 ลวดลายลูกกลิ้งกดประทับดินเผา

ที่มา: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง.  
(กรุงเทพฯ:สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ,2550),202.

## 2. เครื่องปั้นดินเผาในสมัยประวัติศาสตร์

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาที่ปรากฏขึ้นในสมัยประวัติศาสตร์นั้นก็จะมีเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเครื่องปั้นดินเผาที่เคยทำอย่างพิเศษที่สร้างขึ้นเนื่องในพิธีกรรม มีลักษณะแสดงเอกลักษณ์ของ

ท้องถิ่นหรือของกลุ่มชน จะค่อย ๆ คลายความประณีตและความวิจิตรพิสดารลงไป เมื่อชุมชนหมู่บ้าน มีพัฒนาการไปเป็นสังคมแบบเมืองจะมีอยู่บ้างก็เฉพาะในท้องถิ่นที่ห่างไกลกับชุมชนที่เป็นสังคมเมืองแล้ว เครื่องปั้นดินเผาในช่วงเวลานี้จะมีลักษณะพื้น ๆ ทั่วไปหมด เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนที่หลากหลายที่ได้มาอยู่ร่วมกันโดยใช้ภาษาชนร่วมรูปแบบเดียวกัน ขณะเดียวกันเมื่อได้มีการติดต่อเกี่ยวข้องกับดินแดนที่อยู่ห่างไกลออกไป โดยเฉพาะอินเดีย ทำให้ได้รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย จึงเป็นเหตุให้เกิดการนำเอารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาอินเดียเข้ามาสร้างแทนที่ของเดิมที่ใช้สืบทอดกันมานาน เครื่องปั้นดินเผานี้ ได้แก่ ตะเกียง กุณฑี กาน้ำ คนโท และภาชนะบางชนิด ตลอดจนส่วนประกอบทางศาสนสถานและรูปเคารพ อาทิ พระพุทธรูป พระพิมพ์ ดวงตรา เทวรูป ลวดลายดินเผาต่าง ๆ ฯลฯ หลังจากนั้นเครื่องปั้นดินเผาได้มีพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีสูงขึ้นไปตามกาลเวลานับตั้งแต่เทคนิคการปั้นขึ้นรูป ความสามารถในการเผาที่ให้ความร้อนได้สูงมากขึ้น และการทำเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ซึ่งได้ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบขึ้นในแคว้นล้านนาและสุโขทัย โดยเฉพาะเครื่องเคลือบจากแคว้นสุโขทัยนั้นได้กลายเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก นำความมั่งคั่งมาสู่บ้านเมืองต่าง ๆ เป็นอันมาก (เครื่องปั้นดินเผา 2554:96-97) ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัยมีการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นตามแต่ละยุคสมัย ดังนี้

## 2.1 เครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดี

ทวารวดีเป็นชื่อของแคว้นหรือกลุ่มบ้านเมืองที่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยมีเมืองใหญ่ ๆ ที่ประกอบไปด้วย เมืองนครปฐมหรือนครชัยศรี เมืองละโว้หรือลพบุรี เมืองคูบัว (ราชบุรี) เมืองศรีมโหสถ (ปราจีนบุรี) เมืองศรีเทพ เมืองจันทเสน เมืองเมืองอโยธยา ซึ่งเมืองเหล่านี้ได้ปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุและโบราณสถานที่มีลักษณะเฉพาะตัวเรียกว่า ศิลปะทวารวดี ซึ่งศิลปะทวารวดีนั้นได้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะอย่างชัดเจน ต่อมาแบบแผนของศิลปะทวารวดีนี้ได้แพร่กระจายขึ้นไปถึงภาคเหนือ ปรากฏที่เมืองหริภุญชัย และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองคอนสวรรค์ อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ เมืองนครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีที่ปรากฏขึ้นในแต่ละกลุ่มบ้านเมืองหรือแคว้นในแต่ละภูมิภาค นั้น จะมีลักษณะที่แตกต่างกัน ในที่นี้จะกล่าวถึงเครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีในกลุ่มสำคัญ ๆ ที่มีลักษณะทางศิลปกรรมเด่นเฉพาะตัว คือ เครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีในภาคกลาง

ภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีที่ปรากฏหลักฐานอยู่เมืองต่าง ๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ

1. กลุ่มภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ภาชนะดินเผาในกลุ่มนี้ที่พบมากส่วนใหญ่จะเป็น ภาชนะประเภทเครื่องครัว เป็นหม้อมีสัน หม้อก้นกลม ไห ชาม หม้อมีพวย และถ้วยมีพวย เป็นต้น นอกจากนั้นก็ยังมีภาชนะที่ใช้ในการให้แสงสว่าง เช่น ตะคัน

2. กลุ่มภาชนะที่ใช้ในโอกาสพิเศษ หรือใช้ในกิจพิธีทางศาสนา ภาชนะดินเผากลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นภาชนะประเภทจาน หรือชามมีเชิงสูง หม้อน้ำปากขวด(Sprinkler) หม้อน้ำปากผายขนาดเล็ก ไหตกแต่งด้วยลายประทับ

ภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีนี้จัดเป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (Earthenwaer) ค่อนข้างหนา ไม่มีเคลือบ เผาในอุณหภูมิต่ำไม่เกิน 1,100 องศาเซลเซียส จัดเป็นภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นโดยใช้เทคนิคการผลิตแบบโบราณ ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน และคงเป็นแป้นหมุนที่ใช้แรงคนถีบหรือหมุนด้วยมือ และวิธีการเผากลางแจ้ง ภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีจะมีการตกแต่งด้วยเทคนิคต่าง ๆ เช่น การขูดขีด การกดหรือทาบ การประทับ และการเขียนสี เป็นลวดลายต่าง ๆ งดงาม มีทั้งแบบที่มีลายตกแต่งตลอดทั้งใบ ตั้งแต่คอภาชนะไปถึงก้น และแบบที่มีการตกแต่งเพียงบางส่วน ลวดลายที่ตกแต่งนั้น นอกจากจะเป็นลวดลายพื้นเมืองเดิมที่นิยมสืบทอดมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว เช่น ลายเชือกทาบ หรือลายขูดขีด ฯลฯ ลวดลายตกแต่งภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีบางแบบยังสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียสมัยคุปตะอย่างเด่นชัด นั่นคือ การตกแต่งบริเวณลำตัวของภาชนะดินเผาด้วยลายประทับในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นรูปบุคคลในอิริยาบถต่าง ๆ รูปสัตว์ตามคติความเชื่อทางศาสนาพุทธและฮินดู และรูปดอกไม้ เป็นต้น นอกจากตกแต่งด้วยลวดลายต่าง ๆ แล้ว ยังมีการตกแต่งสีผิวภาชนะให้สดใสโดยการเคลือบน้ำดิน (Slip) อีกด้วย

เครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดีแบบหริภุญชัยนั้นเป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) ที่เผาในอุณหภูมิต่ำ ไม่มีการควบคุมอุณหภูมิเช่นเดียวกับเครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีโดยทั่วไป เครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะโดดเด่นของหริภุญชัย คือ พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป และลวดลายเครื่องประดับพระสลุบเจดีย์ ส่วนใหญ่เป็นของที่กตจากแม่พิมพ์ดินเผาแล้วนำไปเผา สำหรับภาชนะดินเผาของหริภุญชัยนั้น จากการสำรวจของกรมศิลปากรได้พบแหล่งเตาเผา 2 แห่ง อยู่ในเขตจังหวัดลำพูน คือ ที่บ้านวังไฮ ตำบลเวียงยอง กับบ้านศรี้อย ตำบลต้นธง อำเภอเมืองจังหวัดพูน ซึ่งภาชนะดินเผาที่พบอาจแบ่งออกได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีรูปแบบเรียบ ๆ และตกแต่งด้วยการเขียนเส้นสีแดงที่รอบคอและไหล่ของภาชนะ เช่น หม้อ พาน และตะคัน เป็นต้น ซึ่งลักษณะของภาชนะและการตกแต่งด้วยเส้นสีแดงนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาทวารวดีของทางภาคกลาง

รูปแบบที่ 2 เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการตกแต่งมากขึ้นทั้งลักษณะของตัวภาชนะเองและการประดับลวดลาย เช่น หม้ออัฐิ ตัวหม้อจะมีการตกแต่ง เช่นมีขอบหลายชั้น ตัวหม้อแบ่งเป็นตอน ๆ โดยใช้แนวเส้นคอดหรือสันของหม้อเป็นเส้นแบ่ง ฝาหม้อก็มีลักษณะเป็นชั้น ๆ เรียวขึ้นไปจนถึงยอด

ซึ่งเป็นรูปคล้ายดอกบัว ส่วนลวดลายที่ประดับรอบไหล่และคอภาชนะ มีทั้งลายชุด และลายกด ประทับลักษณะของหม้ออัฐิและภาชนะบางอย่างในแบบนี้จะมีลักษณะคล้ายกับเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเมืองเบกทาน รัฐศรีเกษตรโบราณของพม่ามาก

## 2.2 เครื่องปั้นดินเผาสมัยศรีวิชัย

อาณาจักรศรีวิชัยมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18 มีราชธานี ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองปาเล็มบังในเกาะสุมาตรา และเชื่อว่าอาณาจักรนี้บางครั้งได้แผ่อำนาจมาครอบครอง แหลหมมลายูและดินแดนบางส่วนทางภาคใต้ของประเทศไทยด้วยเหตุนี้งานศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในภาคใต้ขณะนั้น จึงได้ชื่อว่าศิลปะแบบศรีวิชัย พัฒนาการของเครื่องปั้นดินเผาสมัยศรีวิชัยที่ผลิตขึ้นในภาคใต้ของประเทศไทยนั้น ในระยะ แรก ๆ เครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบพื้นเมืองชนิดเนื้อดินธรรมดาเผาด้วยไฟแรงต่ำ ไม่มีการควบคุมอุณหภูมิ ขึ้นรูปด้วยมือ มีทั้งชนิดผิวเรียบและชนิดตกแต่งผิวให้เป็นลายชุดขีดและลายเชือกทาบ ยกเว้นภาชนะบรรจุพระพิมพ์ที่จะขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน และมีรูปแบบคล้าย ๆ กับภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีในภาคกลาง ต่อมาเมื่อมีการติดต่อทางการค้ากับอินเดียและประเทศอื่น ๆ มากขึ้น จึงได้รับเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อแกร่งและเคลือบจากจีนและประเทศอื่น ๆ เข้ามาใช้สอย ส่วนภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลานี้จะมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีสูงขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามลักษณะที่ชัดเจนของเครื่องปั้นดินเผาสมัยศรีวิชัยที่ผลิตขึ้นในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยนั้น จะเห็นได้จากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาสมัยศรีวิชัยของกรมศิลปากร ที่บ้านปะโอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งได้จำแนกเครื่องปั้นดินเผาออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ 1 ภาชนะดินเผาเนื้อดินหยาบ ที่ผลิตขึ้นเพื่อการใช้สอยภายในครัวเรือน ซึ่งได้แก่จาน ชนิดที่มีเชิงเตี้ยและชนิดมีเชิงสูง ชาม พาน กา หม้อชนิดก้นกลม และชนิดมีสัน เป็นต้น ภาชนะเหล่านี้ขึ้นรูปด้วยการใช้แป้นหมุน เนื้อดินธรรมดา ค้อนข้างหยาบและหนา ตกแต่งผิวภาชนะด้วยการขีด การปั้นติด และการเซาะร่องบางชิ้นเขียนเป็นลวดลายสีแดงบนพื้นสีครีม

กลุ่มที่ 2 ภาชนะดินเผาเนื้อดินละเอียด เป็นคนที่มีลักษณะกลมแป้น คอคอดสูง ปากผายออกเป็นปีก ทั้งชนิดเชิงสูงหรือชนิดเชิงเตี้ย พวยเรียวยาวติดอยู่ด้านข้างของคนที่ บางครั้งมีการทำพวยคนที่เป็นรูปหัวสัตว์ เนื้อดินของเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มนี้ละเอียด มีระดับสีตั้งแต่แดง สีเทา จนถึงสีเหลืองและที่เด่นที่สุดคือ สีขาว ซึ่งมีส่วนผสมของดินเหนียวสีขาวคล้ายดินเภาลินที่ใช้ผลิตเครื่องถ้วยจีนขึ้นรูปด้วยการใช้แป้นหมุน เผาด้วยไฟแรงสูง ผิวของภาชนะขัดมันเรียบ ส่วนมากจะไม่ตกแต่งลวดลาย

## 2.3 เครื่องปั้นดินเผาเขมร

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นจากแหล่งในประเทศกัมพูชาได้มีพัฒนาการทางเทคโนโลยีสูงขึ้น มีเตาเผาที่ควบคุมจนสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ทั้ง

ชนิดเนื้อแกร่งและเคลือบ โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบจะมีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียวใส มีผลิตภัณฑ์ที่สร้างขึ้นหลายรูปแบบ เช่น ไหขนาดใหญ่ แจกัน โกศบรรจุอัฐิ ตะเกียง หอยสังข์ เครื่องประกอบอาคารต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ขาม จาน หม้อ และเต้าปูน เป็นต้น เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้จะมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ในแถบที่ราบสูงพนม กุเลน ไกล่ ๆ นครวัดในประเทศกัมพูชา ดังนั้นจึงเรียกเครื่องปั้นดินเผาแบบนี้ว่า เครื่องปั้นดินเผาเขมรอย่างไรก็ตามได้ปรากฏแหล่งเตาเครื่องปั้นดินเผาแบบเขมรในดินแดนประเทศไทยอยู่เช่นกัน ในแถบตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยพบมีกลุ่มเตาเผาโบราณกระจัดกระจายอยู่หลายแห่งเช่นที่อำเภอละหานทราย อำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งในเขตอำเภอบ้านสวาย จังหวัดสุรินทร์ สันนิษฐานว่าแหล่งเตาเหล่านี้คงเริ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นระยะเวลาที่อาณาจักรเขมรได้แผ่อำนาจเข้ามาปกครองดินแดนแถบนี้ และคงเลิกผลิตไปในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่ออาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาโบราณต่าง ๆ ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ จะมีอยู่หลากหลายชนิด ซึ่งได้แก่ ตลับทรงฟักทอง ตลับลูกพลับ กระปุกขนาดเล็ก กระปุกรูปนก ประติมากรรมรูปสัตว์ เช่น แพะ ช้าง ม้า กระจาดย ซึ่งจะมีทั้งที่เป็นแบบต้นเป็นรูปสัตว์จริง ๆ หรือทำเป็นกระปุกหรือกาน้ำก็มี นอกจากนี้ยังมี ขาม ตะคันทรงขาม โถทรงโกศ โถทรงแดง ไหเท้าช้าง ไหไม่มีเชิงขนาดต่าง ๆ ไหเหล่านี้บางครั้งก็ประดับเป็นรูปหน้าคนที่ส่วนคอไห หรือบางครั้งก็ประดับด้วยรูปหัวช้าง หัวม้า หรือหัวกวาง ตามบริเวณไหล่ของไห

เครื่องปั้นดินเผาแบบเขมรในแหล่งเตาแถบจังหวัดบุรีรัมย์นี้จะขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ลักษณะการตกแต่งภาชนะจะมีทั้งการใช้ลายกลีบบัว ลายชูดขีด ลายกากบาทชั้นเดียว ลายกากบาทสองชั้น ลายซิกแซก ลายเส้นคดโค้ง ลายคลื่น ลายโค้งแบบระย้า และลายหริ ส่วนลวดลายพิเศษที่ใช้ประดับจะเป็นรูปหัวช้าง หัวม้า หรือรูปศรัทธาคน และบางครั้งก็เป็นภาพเล่าเรื่องชีวิตประจำวัน เช่น การล่าหมาป่า หรือเป็นภาพแสดงพิธีกรรมบางอย่าง จะใช้แม่พิมพ์กดออกมา แล้วนำมาติดกับตัวภาชนะ เช่น กระปุก ไห หรือคนโท ที่ขึ้นรูปแล้ว จากนั้นจึงชุบน้ำเคลือบและนำเข้าเผา (เครื่องปั้นดินเผา 2554:98-131)

#### 2.4 เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่สร้างขึ้นจากแหล่งเตาสุโขทัยและศรีสัชนาลัยนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายประเภท นับตั้งแต่ที่เป็นภาชนะเครื่องใช้แบบต่าง ๆ เครื่องประดับ สถาปัตยกรรม และประติมากรรม ซึ่งแต่ละประเภทจะมีลักษณะและรายละเอียดของผลิตภัณฑ์ ดังนี้

โถ ภาชนะปากกว้างที่มีฝาปิด จุกของฝามักทำเป็นรูปดอกบัวตูม

พาน ภาชนะที่ส่วนบนเป็นชามปากผาย มีส่วนต่อลงมาจากเชิงเป็นก้น ปลายผายออกเพื่อรองรับส่วนที่เป็นชาม

โท ภาชนะทรงสูง คอและก้นแคบ ปากผายออก ไหล่กว้าง ลำตัวป่องออกแล้วเรียวลาดสู่บริเวณฐาน ปลายผายออกเล็กน้อย

ภาชนะบรรจุน้ำ มีลักษณะทรงกลมสูง ตอนบนเป็นขอบสูงด้านหน้าเว้าเป็นรูปปีกกา ปากปิด เจาะเป็นช่องเล็ก ๆ ติดกับผนังบริเวณเหนือส่วนคอติดด้วยหูเล็ก ๆ สองหู เชิงสูง เจาะเป็นรูตรงกับหู

กา มีอยู่หลายแบบ เช่น แบบแรกเป็นกาทรงน้ำเต้า ลำตัวกลม คอคอด ตอนบนสูง สอบปากแคบ หูจับขนาดใหญ่ติดกับผนังตอนบนและผนังตอนล่าง ยาวถึงฐาน พวยยกสูง ปลายโค้ง ออกแบบที่สองมีปากเป็นรูปถ้วย ลำตัวป่องเรียวจากคอค่อย ๆ ป่องออกและโค้งเข้ายังฐาน พวยยกสูง และหูจับทำเป็นรูปสัตว์คล้ายมังกรและแบบที่สาม ทำพวยเป็นรูปหงส์ เป็นต้น

ขวด ภาชนะทรงสูง ปากแคบ มีหลายรูปทรง เช่น ขวดสองหู ขวดทรงน้ำเต้า

โถรงบดยา ภาชนะที่มีส่วนหัวโตแล้วค่อย ๆ เรียวยาวมายังส่วนปลาย ใช้สำหรับบดยา

กุนโท ภาชนะใส่ของเหลวที่มีลักษณะลำตัวกลมแป้น คล้ายลูกพลับ ส่วนคอยาวเป็นรูปทรงกระบอก บางครั้งมีลักษณะปากผายออก คอสั้น ลำตัวป่องออก

กุนที มีลักษณะกลมแป้น ส่วนคอสูง ตอนบนผายออกเป็นปี ปากแคบ มีขอบสูง พวยเป็นกระเปาะ คล้ายเต้านมสตรี หรือเรียวยาว

กระปุก ภาชนะรูปทรงป้อม ๆ เตี้ย ๆ ขนาดเล็ก ปากแคบ ไหล่ลาดสอบลงมายังฐาน บางทีทำเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ไก่ อิงอ่าง นกและปลา เป็นต้น เป็นภาชนะสำหรับใส่เครื่องเทศและเครื่องหอม

กระโถน ภาชนะปากกว้างและจุ่มเข้าเล็กน้อย ส่วนขอบปากตั้งตรงขึ้นแล้วผายออกเล็กน้อย ส่วนล่างสอบเข้า และเชิงผายออก

ประเภทเครื่องประดับสถาปัตยกรรม

เครื่องปั้นดินเผาที่ทำขึ้นเพื่อเป็นชิ้นส่วนสำหรับประดับสถาปัตยกรรม เช่น สลูปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร นั้น จะมีทั้งเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อแกร่งที่ไม่เคลือบและเคลือบ พบมีการผลิตอยู่ทั้งที่แหล่งเตาสุโขทัยและแหล่งเตาศรีสัชนาลัย เครื่องประดับสถาปัตยกรรมเหล่านี้ ได้แก่

ข้อฟ้า มักเป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบที่ทำเป็นรูปหัวนาครหรือมังกร และเทพนม ใช้ประดับหลังคาโบสถ์ วิหาร

หางหงส์ ที่ทำเป็นหัวนาครก็มี และเป็นลวดลายเทพนมรองรับด้วยดอกบัว มีลายข้าง ๆ เป็นลายครีบทึงก็มี

บราลี ใช้ประดับสันหลังคา มีทั้งที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบและไม่เคลือบ

กระจิ่ง เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้เป็นส่วนประดับผนังและเสาศาสนสถาน

กระเบื้องเชิงชาย กระเบื้องเชิงชายที่มักทำเป็นรูปเทพนม มีทั้งกระเบื้องดินเผาชนิดเคลือบและไม่เคลือบ

กระเบื้องปูพื้น สำหรับปูพื้นเป็นแผ่นสี่เหลี่ยม

โคม โคมรูปทรงกลมป่องกลาง มักฉลุลายโปร่ง เพื่อให้แสงสว่างจากตะเกียงสามารถลอดผ่านออกมาได้ นิยมตั้งไว้รอบองค์เจดีย์ในเวลากลางคืน

ทวารบาลรูปยักษ์ ประติมากรรมรูปยักษ์ประดับศาสนสถาน

สถูปวิหารจำลอง เข้าใจว่าการทำสถูปและวิหารจำลอง ทำขึ้นเพื่อสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา

ประเภทตุ๊กตา

สิ่งทีพบอยู่เสมอในแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งที่สุโขทัยและศรีสัชนาลัย ก็คือตุ๊กตา ดินเผา ซึ่งจะมีทั้งที่เป็นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดา เนื้อดินแกร่งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ มักทำเป็นรูปบุคคลหรือรูปสัตว์ต่าง ๆ ในอิริยาบถที่แตกต่างกัน เช่น คนถือหม้อน้ำ นักมวยปล้ำ ผู้หญิงหลังค่อม คนอุ้มไก่ และช่างศึก เป็นต้น



ภาพที่ 3 ตุ๊กตารูปสัตว์สังคโลกยุคสุโขทัย

ที่มา: กถณฎา พิณศรี ปวีรบรรต ธรรมมาปริชากร อุษา จัวนเพียรภาค เครื่องถ้วยสุโขทัย พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย.(กรุงเทพฯ:บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,2535),58.

ลักษณะของเคลือบและการตกแต่งในเครื่องสังคโลก

ส่วนเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยชนิดเคลือบหรือเครื่องสังคโลกนั้น จะมีลักษณะของการเคลือบและการตกแต่งอยู่หลายอย่าง ดังนี้

#### 1. เคลือบสีน้ำตาล

ภาชนะเคลือบสีน้ำตาลนั้น มักจะมีเนื้อดินค่อนข้างหยาบสีของน้ำเคลือบมีตั้งแต่สีน้ำตาลอ่อนไปจนถึงสีน้ำตาลไหม้หรือดำ ภาชนะที่ผลิต ได้แก่ กระปุก จาน พาน ขวด ไห โป ตุ๊กตารูปคนและสัตว์ ตลอดจนเครื่องประดับสถาปัตยกรรม

เคลือบสีน้ำตาลที่พบในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยนี้ อาจแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นเคลือบสีน้ำตาลแบบเซลียง ซึ่งจะเป็นเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยเคลือบสีน้ำตาลรุ่นแรกที่เกิดขึ้นจากเตาเมืองเซลียง จัดเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีอายุเก่าแก่กว่าประเภทอื่น ๆ อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ลักษณะของภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลแบบเซลียงนี้ น้ำเคลือบจะออกสีน้ำตาลค่อนข้างดำ เป็นมันเคลือบหนา เนื้อดินค่อนข้างหยาบสีเทาอมดำ ผลิตภัณท์ที่เคลือบแบบนี้ ได้แก่ โถ กระปุก ขวด และไห เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 เป็นเคลือบสีน้ำตาลแบบสุโขทัยรุ่นหลัง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาแล้ว แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ เคลือบสีน้ำตาลอมเหลือง และสีน้ำตาลเข้ม ซึ่งการเคลือบค่อนข้างบาง เคลือบสีน้ำตาลรุ่นหลังนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเคลือบสีน้ำตาลแบบเซลียง ผลิตภัณท์ที่มีการเคลือบสีน้ำตาลรุ่นหลังนี้ ได้แก่ ชาม พาน แจกัน กระปุก ตะเกียง โถพร้อมฝา กุณฑี ฯลฯ และเทคนิคที่ใช้ตกแต่งผลิตภัณท์ประเภทนี้ ได้แก่ การชุคขีด การปั้นติด เป็นต้น

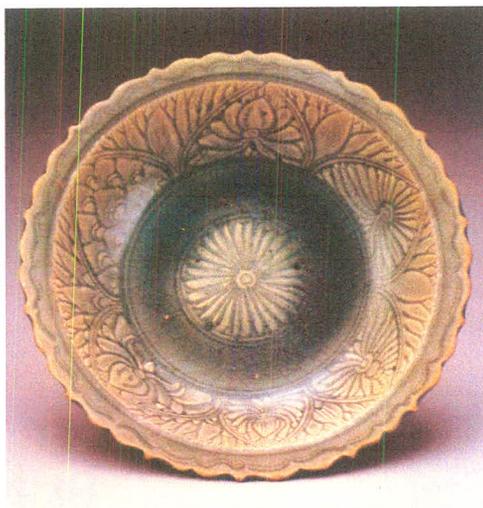
## 2. เคลือบสีเขียว

เครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบสีเขียว อาจแบ่งออกได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ

### 2.1 เคลือบสีเขียวแบบมอญ

เครื่องเคลือบสีเขียวแบบมอญ หรือที่เรียกว่า “เครื่องถ้วยมอญ” นั้น จัดเป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีเขียวรุ่นแรกสุดที่พบในแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีเขียวแบบมอญนี้ จะมีลักษณะเนื้อดินหยาบ สีน้ำตาลอมดำหรืออมแดง น้ำเคลือบมีหลายสี นับตั้งแต่สีเขียวคล้ำ สีเขียวอ่อน และสีเขียวอมน้ำตาล ผลิตภัณท์เคลือบสีเขียวแบบมอญนี้แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 มักเป็น จาน ชาม และพาน เคลือบเฉพาะตัวภาชนะด้านใน หรือเคลือบทั้งสองด้าน การเคลือบจะไม่สม่ำเสมอและขังหนาบริเวณก้น



ภาพที่ 4 งานสังคโลกยุคสุโขทัย

ที่มา: กถณฎา พิณศรี ปวีรบรรต ธรรมมาปริชากร อุษา จั้วนเพียรภาค เครื่องถ้วยสุโขทัย พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535), 135.

กลุ่ม 2 มักเป็น ขาม พาน กระจุก โถ โกร่งบดยา กุณโท และไห เคลือบตัว ภาชนะทั้งด้านในและด้านนอก แต่ประเภทที่ปากแคบด้านในจะไม่เคลือบ

## 2.2 เคลือบสีเขียว

เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีเขียวในกลุ่มนี้จะเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจาก เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีเขียวแบบมอญ แต่จะมีเนื้อดินค่อนข้างละเอียด แกร่ง สีขาวอมเทา ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการค้นพบแหล่งดินใหม่ หรือไม่ก็มีการพัฒนาในด้านการเตรียมดินแยกสิ่งไม่บริสุทธิ์ ออก ให้ความขาวละเอียดมากขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นอิทธิพลที่มาจากภายนอก ได้รับการผลิตมากขึ้นเพื่อ ส่งเป็นสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เคลือบสีเขียวที่ผลิตเป็นสินค้าส่งออกนี้จะได้รับการพัฒนาด้วยการตกแต่งลวดลายให้วิจิตรขึ้น เช่น การขีดขีดหรือขีดสลักลายดอกบัว ลายดอกเบญจมาศ ลายดอกโบตั๋น และลายกลีบบัว ส่วน ลวดลายที่เป็นรูปสัตว์มักจะเป็นลายปลาเป็นส่วนใหญ่ ผลิตภัณฑ์ที่ผลิต ได้แก่ ขาม ขาม กระจุก โถ พร้อมฝา และพาน เป็นต้น น้ำเคลือบที่ปรากฏจะออกสีเขียวอ่อนหรือสีเขียวอมฟ้า น้ำเคลือบค่อนข้างใส การเคลือบจะเคลือบจรตเชิง ฐานไม่เคลือบนอกจากนี้ ตุ๊กตาทั้งรูปคนและสัตว์ก็มีการเคลือบสีเขียวอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย

## 3. เขียนลายสีดำได้เคลือบ

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทเขียนลายสีดำได้เคลือบนั้นคงเริ่มต้นในราวต้น พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เนื่องจากการผลิตเครื่องลายครามของจีนซึ่งได้พัฒนาขึ้นในช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 19 ได้รับความนิยมนอย่างมากจากประเทศทางแถบตะวันออกกลางและแถบเอเชีย

อากาศ จึงทำให้สุโขทัยหันมาทดลองทำการผลิตบ้าง แต่เนื่องจากสุโขทัยไม่มีแหล่งแร่โคบอลต์ที่จะนำมาใช้ในการเขียนลายครามได้ จึงได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ คือ แร่เหล็ก มาตกแต่งลวดลายแทน หรือมีฉนวนก็อาจได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องถ้วยประเภทเขียนลายสีดำได้เคลือบของเวียดนาม จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาไทยมีความงดงามไปอีกลักษณะหนึ่ง ผลิตภัณฑ์สังคโลกที่มีการเขียนลายสีดำได้เคลือบนี้มีผลิตทั้งในแหล่งเตาสุโขทัยและ ศรีสัชชาลัย ได้แก่ จาน ชาม กระปุก กุณฐี แจกัน และเครื่องประดับสถาปัตยกรรม อาทิ เศียรนาค ป้านลมรูปเทพนม เป็นต้น ลวดลายที่ใช้ตกแต่ง ได้แก่ ลายปลา ลายปลาคู่ ลายเบ็ด ลายปลาช่อน ลายปลากราย ลายมังกร ลายดอกบัว ลายดอกเบญจมาศ และลายสิงโตจีน เป็นต้น การตกแต่งบริเวณขอบปากมักตกแต่งด้วยลายก้านขด ลายแถมพู่กันคล้ายลายสามเหลี่ยม หรือลายเส้นขนาน ลายหัวหยู้อี หากเป็นจานจะนิยมเขียนลายกลีบบัวใส่กระหนก อาจเขียนเป็นลายก้านขดอย่างเดียวกัน นอกจากนี้ยังนิยมเขียนลายดอกไม้ตรงกลางตัวภาชนะ เขียนลายปลากำลังกินพีชน้ำหรือปลาอย่างเดียวกัน เรียงรอบภาชนะ หรือลายปลาคู่ ซึ่งจะมีคล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาเวียดนามในยุคเดียวกัน

#### 4. เคลือบสีขาว

เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีขาวนั้นได้เริ่มทำการผลิตขึ้นในแหล่งเตาเมืองสุโขทัยเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา และที่แหล่งเตาศรีสัชชาลัยในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ผลิตภัณฑ์ที่มีการเคลือบสีขาวจะได้แก่ กระปุกทรงกลม กระปุกทรงลูกแพร์ กระปุกรูปช้างล้อม ตะเกียง พาน สาก โกร่งบดยา กุณฐี กุณโฑ เต้าปูน โคม ม้าหมากรุก ตลับ ชาม แจกัน กระโถน ไหสองพวย โถสามหูและตุ๊กตา ตลอดจนเครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น ลูกมะหวด ที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้ว ล้อมรอบองค์พระเจดีย์ ลูกตั้ง กระเบื้องเชิงชาย กระเบื้องปูพื้น บราลี กระจิง และทวารบาลรูปยักษ์ เป็นต้น

#### 5. เคลือบสองสี

เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยประเภทเคลือบสองสีนี้โดยทั่วไป หมายถึงเครื่องปั้นดินเผาที่ตกแต่งด้วยน้ำเคลือบสีน้ำตาลและสีขาว เป็นสำคัญ แต่ในที่นี้ได้ใช้ครอบคลุมไปถึงเครื่องถ้วยลักษณะอื่น ๆ ด้วย ซึ่งไม่จำเป็นต้องเคลือบด้วยน้ำเคลือบสองสีเสมอไป บางครั้งอาจตกแต่งด้วยสีน้ำตาลสีเดียว โดยการนำมาเขียนลาย แด้มลาย หรือชุบขีดลายบนเคลือบสีน้ำตาลจนเห็นสีของเนื้อดิน เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสองสีนี้สันนิษฐานว่า คงได้รับแบบอย่างมาจากเครื่องถ้วยเงินประเภทลงยาเคลือบสีเขียวและสีเหลืองที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในราชสำนักหมิง ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตมักเป็นกระปุก ชาม โถพร้อมฝา แจกัน ตลับ กุณฐี กุณโฑ ตุ๊กตา ภาชนะบรรจุน้ำ และเครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น เศียรนาค มกรคายนาคสามเศียร เทคนิคที่ใช้ตกแต่งมีทั้งการชุบขีด การเขียน และการปั้นติด โดยการตกแต่งเป็นลายจุด ลายก้านขด ลายกลีบบัวแหลม การตกแต่งหรือการวางลายบางชิ้นจะชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของเครื่องถ้วยเงินที่มีอายุราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 อย่างชัดเจน เช่น รูปทรงของ

กาน้ำทรงน้ำเต้า ลายหงส์กับดอกไม้ก้านขด ลายพวงอุษะหรือลายเครื่องประดับ รวมทั้งเครื่องถ้วย เวียดนามร่วมสมัยกัน เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยประเภทนี้น่าจะเป็นเครื่องถ้วยชนิดพิเศษหรือเครื่องใช้ในราชสำนัก เพราะมักพบในเมืองที่มีความสำคัญ ๆ โดยเฉพาะที่เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย เมืองพิษณุโลก และเมืองพิจิตร จึงไม่พบกระจายกระจัดกระจายมากดังเช่นประเภทอื่น ๆ ทั้งเนื้อดินก็มีความแน่นละเอียด ลวดลายได้รับการตกแต่งอย่างประณีตงดงามและได้รับการเผาในอุณหภูมิที่สูงมาก จนมีคุณภาพใกล้เคียงเครื่องถ้วยจีน

## 2.5 แหล่งเตาสันกำแพงอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

แหล่งเตาสันกำแพงตั้งอยู่ในหุบเขาตามริมลำห้วยเล็ก ๆ หลายสาย อันเป็นสาขาของลำน้ำผาแพนและน้ำออน เขตบ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งเตาโบราณแห่งนี้ นายไกรศรี นิรมานเหมินทร์ เป็นผู้ค้นพบครั้งแรกใน พ.ศ. 2479 และนำเรื่องราวเผยแพร่ต่อที่ประชุมสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย ณ เมืองเก่าสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2503 จึงทำให้เครื่องเคลือบสันกำแพงเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักวิชาการ หลังจากนั้นกรมศิลปากรได้ทำการสำรวจและขุดค้นศึกษาแหล่งเตาใน พ.ศ. 2413 และอีกครั้งในระหว่าง พ.ศ. 2427 - 2528 ซึ่งสรุปเรื่องราวที่ได้จากการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมามีได้ว่า แหล่งเตาสันกำแพงนั้นนับเป็นแหล่งผลิตเครื่องเคลือบล้านนาขนาดใหญ่ที่พบร่องรอยของซากเตาเผากระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ 5.00-5.50 ตารางกิโลเมตร โดยมีกลุ่มเตากระจายเป็นกลุ่มต่าง ๆ อยู่ 8 กลุ่ม ได้แก่ เตาห้วยป่าไร่เตาห้วยบวกยี่น เตาดอยโตน เตาห้วย ปู่แหลม เตาทู่งโห่ง เตาดันแหนด เตาดันโจก และเตาเหล่าน้อย เป็นต้น

การผลิตเครื่องเคลือบดินเผาในกลุ่มเตาสันกำแพงน่าจะเริ่มต้นมาแล้วตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นอย่างน้อย และมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 หลังจากนั้นก็ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง และเลิกกิจการไปในที่สุด อย่างช้าก็อาจจะราวกลางพุทธศตวรรษที่ 23 เตาเผาเครื่องปั้นดินเผาที่พบในแหล่งเตาสันกำแพงนั้น มีทั้งเตาดินและเตาก่ออิฐปะปนกัน ซึ่งเป็นเตาเผาประเภทระบายความร้อนผ่านในแนวนอน (Cross-draft kiln type) ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและระยะเวลาอันยาวนานของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเตาแห่งนี้ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาสันกำแพงจะมีลักษณะเป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบ ลักษณะเนื้อดินหยาบสีเทาดำ ซึ่งแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญก็คือ ดินในบริเวณริมฝั่งห้วยแม่ลานและแม่ผาแพน และดินเหนียวในบริเวณทุ่งนาและหินประเภทต่าง ๆ ตามเชิงเขา ผลิตภัณฑ์มีอยู่หลากหลายรูปแบบได้แก่ ชาม จาน ถ้วย ขวด หรือแจกัน ไหปากแคบ ไหปากบานขนาดใหญ่ ตะเกียง ตะคันหรือผางประทีป ตุ๊กตารูปสัตว์ดินเผาพระพุทธรูปดินเผา เป็นต้น

เครื่องเคลือบปั้นดินเผาจากแหล่งเตาสันกำแพงจะมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ ๆ ดังนี้

### 1. รูปแบบของภาชนะ

ภาชนะดินเผาที่ผลิตได้จากแหล่งเตาสันกำแพงจะมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ ดังนี้

1.1 ขาม จาน ถ้วย และพาน (Bowl/plate group) แบ่งออกตามรูปร่างได้ 8 แบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นขามหรือจานก้นกว้าง ปากกว้าง ค่อนข้างเตี้ย ลักษณะก้นมีขอบฐานเตี้ย ๆ เกือบเป็นก้นแบน ลักษณะปากหักแบะออก มีสันริมขอบปาก ส่วนใหญ่ทำแบบเรียบ มีบางส่วนของปากเว้าเป็นคลื่นต้น ๆ แบบขอบปากหยัก

แบบที่ 2 เป็นจานหรือขามรูปร่างเดียวกันกับแบบที่หนึ่งขอบปากไม่หักแบะออก แต่เป็นลักษณะผายบานออก ปลายโค้งลงทางด้านนอก

แบบที่ 3 ขามหรือจาน แบบก้นกว้าง ปากกว้าง ปากผายออก ขอบปากตรงมก้นเรียบ ไม่มีขอบฐาน

แบบที่ 4 ขามก้นกว้าง ปากกว้าง ค่อนข้างสูง ขอบปากผายบานออก ส่วนริมขอบม้วนออกเล็กน้อย มีทั้งขอบเรียบ และหยักเล็กน้อย ลักษณะก้นแบน มีขอบฐานเตี้ย ๆ

แบบที่ 5 ขามหรือจานก้นกว้าง ปากกว้าง เตี้ย ปากผายออกขอบปากค่อนข้างหนา และตัดเฉียง ก้นมีขอบ ฐานสูงพอสมควร

แบบที่ 6 ขามก้นค่อนข้างแคบ ปากกว้าง ทรงสูง ปากผายบานออก ขอบปากบาน ก้นมีขอบฐานสูงพอสมควร

แบบที่ 7 ขามทรงสูงคล้ายพาน ก้นค่อนข้างกว้าง ปากกว้างขอบปากผายบานออก ฐานก้นสูง ปลายขอบบานออก

แบบที่ 8 ขามก้นแคบมาก ปากกว้าง ขอบปากบานออก ทรงสูงคล้ายถ้วย ก้นมีฐานค่อนข้างสูง

## 1.2 ไห (Jar group)

ไหที่พบมีทั้งประเภทเนื้อแกร่งและเนื้อดินธรรมดา ลักษณะเป็นไหทรงสูงก้นเรียบแบนค่อนข้างแคบ ลำตัวป่อง และกว้างมากที่สุดตรงบริเวณไหล่ คอสั้นแคบ ปากบานออก ขอบปากม้วนออกและบางครั้งเป็นร่องที่ด้านบน หรือขอบปากตรง อีกแบบหนึ่งเป็นไหแบบพิเศษมีขอบปากสองชั้น บางที่เรียกว่า ไหน้ำผึ้ง ส่วนใหญ่ไม่มีลวดลายประดับ แต่ก็มีบางใบทำลวดลายกดประทับบนไหล่ ติดแปะหูเล็ก ๆ หรือเขียนลายสีดำ น้ำตาลได้เคลือบ แต่พบน้อย

## 2.6 แหล่งเตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ชื่อของเครื่องเคลือบดินเผาเวียงกาหลงและแหล่งเตาเวียงกาหลง เริ่มเป็นที่รู้จักกันใน พ.ศ.2467 โดยการสำรวจของพระยานครพระราม(สวัสดี มหาากายี) และต่อมากรมศิลปากรได้ทำการสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาเวียงกาหลงแห่งนี้ใน พ.ศ. 2522 ซึ่งผลของการสำรวจและขุดค้นศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมามีทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งเตาเวียงกาหลง ดังนี้

แหล่งเตาเครื่องปั้นดินเผาเวียงกาหลงนี้ ตั้งอยู่ในเขตตำบลหัวฝาย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ที่มีชื่อเรียกว่า เวียงกาหลง บริเวณที่พบซากเตาโบราณ จะกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่บริเวณที่ลาดเทลงมาใกล้กับแม่น้ำลาว ในเขตบ้านสันมะเค็ด บ้านป่าसान บ้านทุ่งม่าน เลยต่อไปจนถึงบ้านป่าเหมือดและพื้นที่ใกล้เคียงต่าง ๆ อีกด้วย

ในบรรดาแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญ ๆ ในดินแดนล้านนา อาจกล่าวได้ว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้จากแหล่งเตาเวียงกาหลงจะมีรูปแบบและฝีมือที่ประณีตกว่าที่อื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่าง และระดับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เหนือกว่าแหล่งเตาอื่น ๆ ที่ร่วมสมัยเดียวกัน โดยจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์ที่มีลายเขียนสีได้ผิวเคลือบที่ทำได้อย่างประณีตงดงามเป็นพิเศษ ความสามารถในการเคลือบน้ำยาได้บาง สม่ำเสมอ และทั่วถึงกัน ตั้งแต่ปากจนถึงก้น ทั้งนี้คงเนื่องจากพื้นที่บริเวณเวียงกาหลงเป็นแหล่งดินที่มีคุณภาพ ดินมีสีชาวลายดินเกาลิน มีความเหนียวและยืดหยุ่นจึงสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งได้เป็นอย่างดี

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตได้จากแหล่งเตาเวียงกาหลงจะมีอยู่หลายรูปแบบ ซึ่งได้แก่ จาน ชามโถ กระจุก ขวดปากบาน ขวดทรงน้ำเต้า โถมีฝาปิด ตุ๊กตารูปสัตว์ พระพุทธรูป และตัวหมากรุก อาจแบ่งกลุ่มภาชนะดินเผาเตาเวียงกาหลงนี้ ไปตามชนิดของเคลือบและการตกแต่งลวดลายออกได้ 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

### 1. ประเภทเขียนลวดลายสีดำเคลือบ

เครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้จะมีลักษณะวิธีการทำและรูปแบบเฉพาะตัว มีคุณภาพดี สวยงาม และพบเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ลักษณะเป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งที่เผาไฟในอุณหภูมิสูงมาก เนื้อดินละเอียด มีเม็ดทรายเล็ก ๆ ปนบ้างเล็กน้อย สีออกขาวนวลสีเหลืองเทาพื้นผิวภาชนะก่อนที่จะทำการเขียนลวดลายจะเคลือบน้ำสลิป (Slip) สีขาวที่บรองพื้นเสียชั้นหนึ่งก่อน หลังจากเขียนลวดลายแล้วจึงเคลือบด้วยเคลือบใสไม่มีสีหรือเคลือบใสแกมสีฟ้าจาก ๆ ทับไปอีกชั้นหนึ่ง ลักษณะของชั้นเคลือบใสจะบางมาก มีแตกรานละเอียดทั้งใบ ภาชนะในกลุ่มนี้จะปั้นค่อนข้างบางมาก ส่วนมากจะเป็นรูปแบบชาม จานปากกว้าง ชามทรงสูงขนาดเล็ก ขวดปากบาน (แจกัน) การตกแต่งภาชนะประเภทชามและจาน จะเขียนลวดลายทั้งด้านในและด้านนอก การเคลือบทั้งสองด้าน เว้นที่ก้นด้านนอกเท่านั้น ลวดลายที่เขียนประดับบนภาชนะจะเป็นสีดำ มีลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายปีกกา นก ลายพรรณพฤกษา ลายข้าวเปลือก ลายรูปคนและสัตว์ในตำนาน บางลายคล้ายลวดลายจีน ฯลฯ ลวดลายเหล่านี้เขียนด้วยเส้นที่คมชัดอย่างเป็นอิสระและประณีตบรรจง บางชิ้นมีลักษณะสวยงามมาก คือเคลือบจะบางจนสามารถมองเห็นลวดลายสีดำตัดกับสีขาวของน้ำเคลือบอย่างเด่นชัด

### 2. ประเภทเคลือบใส

เครื่องเคลือบดินเผาชนิดนี้มีลักษณะบอบบางมาก เนื้อดินละเอียด สีน้ำตาล เผาไฟไม่แกร่งมากนัก จึงเปราะ แตกหักง่าย ผลิตภัณฑ์ที่พบ ได้แก่ ชาม กระจุก ขวดปากบานทรงน้ำเต้า

ขวดปากบาน (แจกัน) โถทรงสูงมีฝาปิด กระจุกเต้าปูน ตะเกียง ถ้วยขนาดเล็ก ตุ๊กตารูปสัตว์ การตกแต่งผิวก่อนเคลือบนั้นจะชุบน้ำสลิปสีขาวชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงเคลือบสีทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง ลักษณะพิเศษของเครื่องปั้นดินเผาชนิดนี้ จะมีสีเทาหม่นคล้ายกับสีเมฆ และบางครั้งสีจะค่อนข้างไปทางสีฟ้า เหมือนกับเครื่องปั้นดินเผาจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง ที่เรียกว่า เครื่องถ้วยชิงไป

### 3. ประเภทเคลือบสีเขียว

เครื่องเคลือบสีเขียวที่พบในแหล่งเตาเวียงกาหลงสามารถแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง เป็นชนิดเคลือบสีเขียวเซลาดอน น้ำเคลือบออกสีเขียว เหลืองจนถึงสีขาว มักแตกราน ผลิตภัณฑ์ชนิดนี้มักเป็นงานการขึ้นรูปค่อนข้างหนา เคลือบหนา กันมักมีการทาน้ำดินสีน้ำตาลแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเครื่องถ้วยเวียดนาม พบมีไม่มากนัก

กลุ่มที่สอง เป็นพวกเคลือบสีเขียวจากสนิมของตะกั่ว หรือจากทองแดง ซึ่งจะคล้ายคลึงกับของเวียดนาม เครื่องเคลือบชนิดนี้มักเป็น กระจุก และพระพุทธรูป

อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าเครื่องปั้นดินเผาแหล่งเตาเวียงกาหลงประเภทเคลือบสีเขียวจะไม่ประสบความสำเร็จในการผลิตมากนัก เพราะพบว่าบางใบมีการเคลือบเพียงเล็กน้อย ไม่สม่ำเสมอทั่วทุกใบ มักปรากฏให้เห็นเนื้อดินล้วน ๆ

### 4. ประเภทเคลือบสีน้ำตาล

เครื่องเคลือบสีน้ำตาลที่ปรากฏในแหล่งเตาเวียงกาหลงนี้เป็นชนิดที่พบน้อยที่สุด ส่วนมากจะเป็นภาชนะประเภทไห ถ้วย ชาม แจกัน และตุ๊กตารูปสัตว์ ไหที่ผลิตจากแหล่งเตาเวียงกาหลงจะไม่แตกต่างไปจากไหที่ผลิตจากแหล่งเตาล้านนาโดยทั่วไป เคลือบจะออกสีน้ำตาลค่อนข้างดำ บางชิ้นสีน้ำตาลอมเหลือง เคลือบไม่สม่ำเสมอ เนื้อดินค่อนข้างขาวนวลแตกต่างไปจากแหล่งเตาอื่น ๆ สิ่งที่น่าสนใจที่พบในแหล่งเตาเวียงกาหลงบางแหล่ง คือ กล่องดิน หรือ จ้อ (Saggars) ซึ่งเป็นภาชนะดินเผาทรงคล้ายกระถาง ก้นแบนเรียบ เนื้อแกร่งมาก หนามาก ลักษณะคล้ายกล่องดินที่ใช้ในการบรรจุเครื่องถ้วย ตั้งเรียงในเตาเผา เพื่อป้องกันสิ่งสกปรก ชี้อื้อ และควันไฟ กระทบกับภาชนะ เป็นอุปกรณ์ช่วยควบคุมอุณหภูมิในการเผาเครื่องปั้นดินเผาให้มีคุณภาพเป็นเทคโนโลยีที่ไม่พบในแหล่งเตาสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย เตาสันกำแพง และเตापาน การที่เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตได้จากแหล่งเตาเวียงกาหลงมีคุณภาพดีและมีความเสียหายเกิดขึ้นไม่มากนักนั้น น่าจะเป็นผลมาจากการใช้กล่องดินหรือจ้อนั่นเอง

#### 2.7 แหล่งเตาวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

แหล่งเตาวังเหนือตั้งอยู่ในเขตตำบลแม่พริก อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง กลุ่มเตาแห่งนี้ มีนักวิชาการบางท่านจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกับแหล่งเตาเวียงกาหลง เนื่องจากที่ตั้งของแหล่งเตาทั้งสองอยู่ใกล้กันและส่วนหนึ่งของเครื่องปั้นดินเผาที่พบมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาแห่งนี้ ส่วนมากจะเป็นประเภทจานและชามขนาดต่าง ๆ รวมทั้งตุ๊กตารูปสัตว์ เช่น ช้าง วัว

และตัวหมากรุก เป็นต้น เคลือบที่พบจะมีเพียงเคลือบสีเขียวแวววาว จานและชามบางใบทำเป็นลาย ชุดขีดจากกันภาชนะจนถึงขอบบนเป็นลายเส้นโค้งขึ้นและลง ขอบจานจะมีทั้งชนิดขอบปากเรียบและขอบแบบปีกกาหรือกลีบดอกไม้ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่ทำขอบจานบิดเข้าบิดออก ทำให้ขอบจานหัก บางใบมีการกดประทับลวดลายรูปปลาคู่เหมือนเครื่องถ้วยสีนํ้าเงิน กำแพง ขนาดของจานมักใหญ่ ก้นของภาชนะมักจะเว้าเข้าไปเป็นขอบ

เตาเผาวังเหนือนี้อาจเริ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 เพื่อเลียนแบบเครื่องเคลือบสีเขียวของเตาหลงเฉวียน (Longquan) มณฑลเจ้อเจียง (Zhejiang) ของจีน ซึ่งรุ่งเรืองมากในสมัยนี้ จึงได้ผลิตขึ้นเพื่อขายแข่งขันกับเครื่องถ้วยจีน เตาเผาวังเหนืออาจเลิกผลิตไปในช่วงก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้เนื่องจากการหันมานิยมเครื่องลายครามจีนมากขึ้น เนื่องจากแหล่งเตาวังเหนือเป็นเตาที่สร้างด้วยดินเหนียว ไม่สามารถเผาเครื่องถ้วยประเภทเขียนลายสีดำได้เคลือบในอุณหภูมิที่สูงกว่าได้ จึงอาจเป็นไปได้ว่าช่างปั้นที่วังเหนือได้เสาะหาพื้นที่สำหรับสร้างเตาเผาใหม่ ซึ่งคงอยู่ไม่ไกลจากที่เดิมนัก พร้อมกับพัฒนานํ้าเคลือบให้มีความใสยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เครื่องเคลือบจากแหล่งเตาวังเหนือจึงน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20

## 2.8 เครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งผลิตต่าง ๆ ทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมานั้น เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ได้เริ่มเสื่อมลง สาเหตุสำคัญเกิดจากการศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่า ที่ทำให้เกิดผลกระทบไปยังแคว้นและบ้านเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ การผลิตเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะที่ทำเป็นอุตสาหกรรมเพื่อการค้าขายและส่งออกยังต่างประเทศคงยุติลง เนื่องจากผู้คนเป็นจำนวนมากต้องถูกเกณฑ์ไปทำศึกสงครามและถูกกวาดต้อนโยกย้ายถิ่นฐาน ขณะเดียวกันเครื่องเคลือบดินเผาของจีน โดยเฉพาะเครื่องลายครามหรือเครื่องเคลือบสีนํ้าเงินขาวกำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เนื่องจากเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดี งดงาม มีหลายระดับ หลายราคา ทำให้ทั้งชนชั้นผู้ดี ขุนนาง และไพร่ฟ้าประชาชนทั่วไปสามารถซื้อหาเป็นสมบัติของตนได้ ในที่สุดสินค้าเครื่องเคลือบจากจีนดังกล่าวก็เข้ามาแทนที่เครื่องเคลือบดินเผาของไทย ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การผลิตและการค้าสังคโลกของไทยสิ้นสุดลง

นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา กรุงศรีอยุธยาได้กลายเป็นเมืองที่มีความเจริญมั่งคั่ง เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขายแลกเปลี่ยนเครื่องปั้นดินเผาที่มาจากจีนและบ้านเมืองต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นเครื่องถ้วยจีนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยมากขึ้น ดังหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาจีนที่ปรากฏอยู่ในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ความนิยมในเครื่องถ้วยจีนในสมัยอยุธยาตอนปลายได้มีอิทธิพลทำให้เกิดเครื่องถ้วยเขียนสีชนิดหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันดี

ในชื่อ “เครื่องถ้วยเบญจรงค์” ซึ่งเครื่องถ้วยเบญจรงค์ดังกล่าวนี้จะเป็นเครื่องถ้วยที่ไทยสั่งทำจากจีน เพื่อเข้ามาใช้สอยนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ปรากฏมี “เครื่องถ้วยลายน้ำทอง” ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยที่ถูกสั่งทำจากจีนเข้ามาใช้ในราชสำนักเช่นกัน ทั้งเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทองนี้คงเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่แพร่หลายอยู่เฉพาะแต่ในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทองนี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องถ้วยจีน-ไทย เนื่องด้วยเป็นเครื่องถ้วยที่ไทยสั่งทำจากจีนโดยไทยจะเป็นผู้กำหนดและออกแบบลวดลาย รูปทรง และสีสัน แต่ฝีมือและเทคนิคการเผาเป็นกรรมวิธีของจีน ดังนั้นเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทองจึงเป็นเครื่องถ้วยชั้นสูงที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่แสดงเอกลักษณ์ของไทย ด้วยเหตุนี้ในที่สุดจึงจัดให้เป็นเครื่องปั้นดินเผาไทยอย่างหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดดังนี้

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง

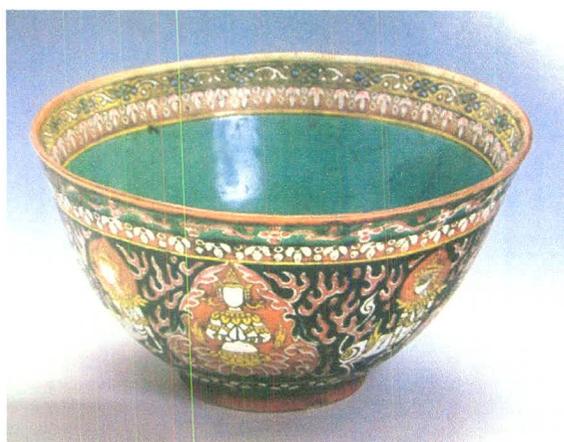
“เครื่องถ้วยเบญจรงค์” แปลว่า เครื่องถ้วยห้าสี แต่โดยข้อเท็จจริงมิได้หมายความว่าเครื่องถ้วยเบญจรงค์จะมีจำนวนสีที่ตกแต่งอยู่บนภาชนะเพียงห้าสี แต่จะมีตั้งแต่สามสีขึ้นไป จนถึงแปดสี สีที่ใช้เป็นหลักอยู่ได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีดำ สีเขียว หรือ สีน้ำเงิน สีอื่น ๆ ก็มีใช้ เช่น สีชมพู สีม่วง สีแสด และสีน้ำตาล เป็นต้น ลวดลายที่เขียนตกแต่งเหล่านี้จะเป็นการเขียนสี ซึ่งมีบางสีที่เขียนในเคลือบ บางสีเขียนบนเคลือบ สีส่วนใหญ่มีส่วนผสมของน้ำเคลือบผสมกันในอัตราส่วนค่อนข้างเข้มข้น จึงทำให้ลวดลายนูนเด่น หลังจากนั้นจึงนำภาชนะไปเผาในอุณหภูมิต่ำเพื่อช่วยให้สีติดคงทนยิ่งขึ้น การเกิดขึ้นของเครื่องถ้วยเบญจรงค์นั้นจะเป็นอิทธิพลของเครื่องถ้วยจีนที่ได้รับความนิยมแพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นได้ปรากฏมีเครื่องถ้วยชามสีของจีนสมัยราชวงศ์หมิง ที่เรียกว่า ซาไซ้ และวุไซ้ ซึ่งแปลว่า สามสีและห้าสีเข้ามาแพร่หลายแล้ว แต่เครื่องถ้วยสีของจีนที่ส่งออกมาขายนั้นจะเป็นเครื่องถ้วยเขียนสีบนกระเบื้องขาว ส่วนใหญ่จะเขียนสีไม่ผสมเคลือบ แต่เครื่องถ้วยเบญจรงค์นั้นจะเป็นเครื่องถ้วยที่ใช้สีจำนวนมากและเขียนสีผสมเคลือบ ดังนั้นจึงเชื่อกันมาแต่เดิมว่าในการทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์นั้น ไทยได้สั่งเครื่องถ้วยกระเบื้องขาวมาจากจีน แล้วช่างไทยเขียนลายไทยลงบนเครื่องถ้วย และส่งกลับไปเผาที่ประเทศจีน หรือถ้าเป็นของในราชสำนักที่เป็นงานประณีตพิเศษ ก็อาจส่งช่างไทยไปควบคุมการเขียนสีเคลือบบนเคลือบขาวจึงทำให้เครื่องถ้วยเบญจรงค์มีสีนูนคล้ายสีลงยาบนกระเบื้องถ้วยไม่เว้นที่ว่าง เขียนลวดลายเต็มหมด แต่ความเห็นดังกล่าวนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกลับมีความเห็นว่าไทยไม่ได้สั่งเครื่องถ้วยประเภทเคลือบสีขาวมาให้ช่างเขียนลวดลาย รวมทั้งไม่ได้ส่งช่างไทยไปคุมการผลิต แต่จะส่งเพียงแบบหรือตัวอย่างไป เพื่อให้จีนทำตามแบบเท่านั้น

สำหรับ “เครื่องถ้วยลายน้ำทอง” นั่นก็คือเครื่องถ้วยที่ใช้สีเคลือบเขียนบนกระเบื้องเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยเบญจรงค์ แต่จะเพิ่มการตกแต่งพื้นด้วยสีทอง หรือ แด้มสีทองระหว่างสี

เบญจรงค์หรือเขียนสีทองตัดเส้น การใช้สีทองตกแต่งเครื่องถ้วยจะกระทำภายหลังจากที่เขียนด้วยสีต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว เนื่องจากสีทองสามารถทนความร้อนได้เพียง 700-800 องศาเซลเซียส ซึ่งต่ำกว่าความร้อนที่จะใช้ในการเผาเคลือบ ดังนั้น ในการผลิตเครื่องถ้วยลายน้ำทองชิ้นหนึ่ง ๆ เข้าใจว่าคงจะมีการเผาไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง โดยการเขียนสีต่าง ๆ และเผาก่อน หลังจากนั้นจึงจะเขียนสีทองและเผาอีกครั้งเพราะหากเขียนสีทองก่อนเมื่อเผาเคลือบซึ่งต้องให้อุณหภูมิที่สูงกว่า จะทำให้สีทองละลายได้ แต่หากเผาในอุณหภูมิที่สูงไม่พอสีเคลือบที่ตกแต่งก็จะไม่ติดแน่นและกะเทาะง่าย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้มีการตั้งเตาเผาเครื่องกระเบื้องแบบจีน แต่เป็นการเขียนเบญจรงค์ประดับพระปรมาภิไธยหรือเขียนชามฝาแบบลายพุ่มข้าวบิณฑ์โดยใช้เลกพรหมณ์เป็นผู้เขียน ที่วัดสระเกศ ฝีมือไม่สู้ดีนัก แม้จะเขียนลายเก่ง แต่ความชำนาญไม่เหมือนช่างจีน

จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 การสั่งทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์จะมีไม่มาก เนื่องจากเครื่องลายครามของจีนกำลังเป็นที่นิยม ขณะเดียวกันได้มีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้ายุโรปมากขึ้น จึงมีเครื่องถ้วยยุโรปเข้ามาแพร่หลายมากขึ้น และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จัดเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องถ้วยเบญจรงค์ เนื่องจากความนิยมในเครื่องถ้วยยุโรป เครื่องถ้วยจีน และเครื่องถ้วยญี่ปุ่นมีมากขึ้น เครื่องถ้วยเบญจรงค์ในระยะนี้จะมีการสั่งทำในรูปแบบของถ้วยชาแบบยุโรป รูปทรงที่สั่งโดยทั่วไปเป็นโถฝา ที่ตกแต่งส่วนฝามีที่จับเป็นรูปสิงโต ลำตัวมีหูข้างละ 2 หู กระโถนค้อม และชามฝาสี่ของเครื่องถ้วยเบญจรงค์จะค่อนข้างหนา ซึ่งแลดูนูนกว่าปกติไม่สวยงาม ตกแต่งด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งเป็นส่วนใหญ่ ลวดลายเก่า ๆ ก็ยังปรากฏอยู่ เช่น ลายเทพนม ลายราชสีห์ หรือลายนรสิงห์ นอกจากนี้ยังปรากฏลวดลายเกล็ดเต่า ลายรังผึ้ง และลายมงคลทางลัทธิเต๋าอีกด้วย



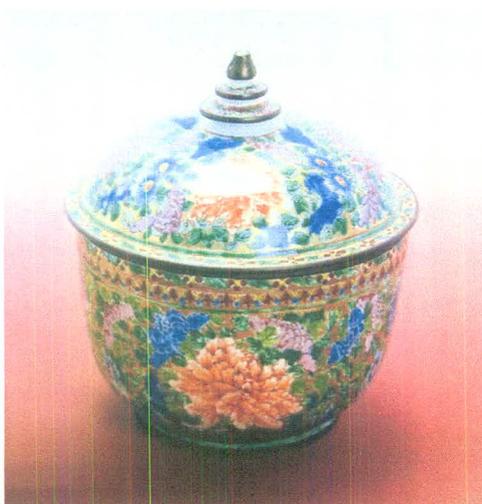
ภาพที่ 5 เครื่องถ้วยเบญจรงค์

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ศิลปหัตถกรรมไทย(กรุงเทพฯ:พิมพ์ที่บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด 2532),42.

ส่วนเครื่องถ้วยลายน้ำทองนั้นได้เริ่มมีการสั่งเข้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ในระยะนี้ไม่สามารถกำหนดรูปแบบที่แน่นอนของเครื่องถ้วยลายน้ำทองได้ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เครื่องถ้วยลายน้ำทองได้เฟื่องฟูมาก เนื่องจากสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ทรงกำกับห้องเครื่องฝ่ายในและทรงสั่งเครื่องถ้วยสำหรับใช้ในราชสำนัก จึงได้สั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองเข้ามาใช้ เครื่องถ้วยลายน้ำทองที่สั่งนี้มีทั้งชาวมุสลิม จานเซิง และโถต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งลวดลายที่เขียนบนเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่ปรากฏใช้มากในช่วงเวลานี้ ได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายก้านแย่ง ลายก้านต่อดอก ลายก้านขด ลายกุหลาบ ลายดอกไม้ ลายกลีบบัว และลายที่เป็นลายจีน คือ ลายดอกไม้สี่ฤดู ผีเสื้อ ค้างคาว แมลงปอ ดอกพุดตาน สิงโตหรือสุนัขจีน เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การสั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองยังคงมีอยู่ ในระยะนี้ศิลปะจีนเป็นศิลปะแบบพระราชานิยม ดังนั้นลวดลายที่ปรากฏจึงเน้นลวดลายแบบจีน เช่น ลายแบบนกเขาไม้ ลายดอกเบญจมาศ ลายมงคลแปด เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เครื่องถ้วยลายน้ำทองเริ่มลดน้อยลง ในระยะนี้นิยมเครื่องลายครามกันมาก จึงปรากฏมีลายทองเขียนทับไปบนเครื่องลายคราม ลวดลายที่นิยมจะมีลายบัวบาน หรือลายกลีบบัว และพรรณพฤกษาและในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การสั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองเข้ามาคงมีน้อยมากเหมือนกับเครื่องถ้วยเบญจรงค์ เนื่องจากความนิยมในเครื่องถ้วยยุโรป จีน และญี่ปุ่นมีมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง ( เครื่องปั้นดินเผา:171-357 )



ภาพที่ 6 เครื่องถ้วยเบญจรงค์ลายน้ำทอง

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ศิลปหัตถกรรมไทย(กรุงเทพฯ:พิมพ์ที่บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด 2532),42.

### 3. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางเครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผา โดยทั่วไปหลายคนมักจะเข้าใจและมองแต่เพียงว่า คือ ภาชนะเครื่องถ้วยชาม (Pottery) แจกัน โอ่ง ไห ต่างๆ บางคนก็มองในแง่ผลิตภัณฑ์ทางศิลปะ ซึ่งมีไว้สำหรับตกแต่งให้สวยงาม ตามความเป็นจริงแล้ว เครื่องปั้นดินเผาได้รวมไปถึงผลิตภัณฑ์นานาชนิดที่ทำจากดิน และหิน โดยผ่านกรรมวิธีการเผา ทำให้มีความแข็งแรงมีความคงทนถาวร หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากอนินทรีย์สาร อโลหะ ซึ่งได้แก่ แร่ธาตุดิน หินต่างๆ นั้นเอง ในสมัยโบราณภาษากรีก เรียกว่าเครามอส (KERAMOS) แปลว่า สิ่งที่ถูกเผา ซึ่งมีความหมายและคุณสมบัติดังกล่าวมาแล้ว ผลิตภัณฑ์ทางเซรามิกส์จึงมีความหมายรวมถึงผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น อุตสาหกรรมการทำแก้ว ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม โลหะเคลือบ ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมการทำซีเมนต์ ปูนขาว ปูนปลาสเตอร์ ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมวัสดุทนไฟ (Refractories) และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมสิ่งขัดถู เหล่านี้เป็นต้น

#### 1.1 การศึกษาทางด้านเซรามิกส์

การศึกษาทางด้านเซรามิกส์แยกหัวข้อเป็นแนวทางในการศึกษาไว้ 2 แนวทาง

1. การศึกษาในแนวทางวิทยาศาสตร์ หรือ (Ceramic Science)
2. การศึกษาในแนวทางศิลปะ (Ceramic Art)

1. การศึกษาในแนวทางวิทยาศาสตร์ (Ceramic Science) หมายถึงการศึกษา ที่เน้นหนักในทางการค้นคว้า สืบค้น วิจัย วิเคราะห์หาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับวัตถุดิบ แหล่งวัตถุดิบ ปริมาณของวัตถุดิบ และคุณสมบัติต่าง ๆ รวมทั้งด้านกรรมวิธีและเทคนิคต่างๆ ที่ช่วยในการผลิตให้รวดเร็ว มีคุณภาพดียิ่งขึ้น ตลอดจนการศึกษาเกี่ยวกับระบบเครื่องมือ เครื่องจักร และการใช้เครื่องมือที่จะเอื้ออำนวยการผลิตอย่างสมบูรณ์แบบ รวดเร็วเพียงพอกับความต้องการโดยเฉพาะการศึกษาในต่างประเทศมีการศึกษาอย่างกว้างขวางในระดับมหาวิทยาลัยถึงระดับขั้นดุษฎีบัณฑิต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นตลอดจนคุณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งเป็นแนวทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และสามารถสร้างอาชีพได้เป็นอย่างดี

2. การศึกษาในแนวทางศิลปะ (Ceramic Art) การศึกษาในแขนงนี้หมายถึงการศึกษาที่เน้นคุณค่าในทางสุนทรียภาพอันได้แก่ความงามอันก่อให้เกิดประโยชน์ในทางใช้สอยด้วยความงามที่เกิดจากรูปทรง สี สันต่างๆ ตลอดจนการตกแต่ง อันเป็นศิลปะ วัฒนธรรม เพื่อดึงดูดใจ โดยเฉพาะการศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นหนักเรื่องการออกแบบ และ การแสดงออกส่นองความคิดแก่ผู้สร้างสรรค์งาน (ทวี พรหมพฤกษ์ 2523:1-2)

#### 4. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลวดลายต่างๆ

ลวดลาย เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถอันชาญฉลาดของช่างที่รู้จักสร้างสรรค์ลวดลาย เป็นสิ่งแสดงลักษณะวิถีความเป็นอยู่ ผสมผสานจินตนาการค่อนข้างชัดเจนว่า ลวดลายแม้จะมีกำเนิดมาจากธรรมชาติ การนำภาพเถาไม้ สัตว์จตุบาท ทวีบาท มาเป็นสิ่งประดับ ตกแต่ง แต่เมื่อวิวัฒนาการจนเป็นลวดลายที่ยอมรับกันว่า เป็นลายไทยแล้ว สิ่งที่เป็นธรรมชาติก็หายไป กลายเป็นสิ่งประดิษฐ์ หลุดพ้นจากธรรมชาติโดยสิ้นเชิง ลวดลายที่นิยมนำมาอ้างอิงอธิบาย เรื่องลวดลายไทยก็คือ ลวดลายปูนปั้นวัดนางพญาในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย ซึ่งยังมีเค้าว่าลวดลายนั้น ได้แก่ การนำเถาไม้ ดอกไม้ ในธรรมชาติมาจัดระบบระเบียบ เพื่อจะใช้ตกแต่งในพื้นที่ว่างที่ต้องการ ลวดลายจากเถาไม้ดอกไม้นี้มีวิวัฒนาการสูงสุดในลวดลายปิดทองรดน้ำ ตู้พระธรรม วัดเชิงหวายเป็นลวดลายที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนปลาย ความเป็นธรรมชาติได้หายไปหมดสิ้น เป็นลวดลายกนกเปลว ประกอบด้วยตัวลายที่อ่อนไหวคดโค้ง คล้ายกับการสับตัดปลิวของเปลวไฟ สัตว์หิมพานต์ ที่ประกอบลวดลายอยู่เบื้องล่างเป็นสัตว์ในจินตนาการของศิลปินอย่างแท้จริงนับเป็นการให้คำตอบว่าลวดลายที่เป็นวิวัฒนาการถึงที่สุด เหลืออยู่แต่เพียงความอ่อนไหวคดโค้งของเส้นที่ถูกบรรจุอยู่ในเนื้อที่จำกัด โดยมีจังหวะและช่องไฟที่เหมาะสม ความมีชีวิตชีวาของลวดลายอยู่ที่การประกอบของเส้นที่ถูกกำหนดขึ้นเป็น ซ่อ กาบ กิ่ง ก้าน ดอก และใบ คล้ายกับเถาไม้ กิ่งไม้ที่มีในธรรมชาติ เป็นแต่เพียงได้พัฒนาจนหมดความเป็นธรรมชาติโดยสิ้นเชิง ลวดลายไทยที่ยังนิยมใช้สำหรับการตกแต่งในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่คัดลอกต่อ ๆ กันมา เป็นลวดลายที่หมดความมีชีวิตชีวา เพราะมิได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ สักแต่ลอกตามของเก่า จึงขาดสุนทรียรส และมีได้แสดงรสนิยมอันดี (อภิรักษ์ นาคคง 2543:31-37) นอกเหนือจากลวดลายไทยแล้วยังมีลวดลายประดิษฐ์ต่างๆอีกมากมายหลากหลายรูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับความชื่นชอบในความงามของแต่ละท้องถิ่น และขึ้นอยู่กับรสนิยมของผู้สร้างสรรค์อีกด้วย

#### 5. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของศิลปะ

##### 5.1 ความรู้สึกเคลื่อนไหวที่เกิดจากเส้น (ชลุต นิมเสมอ 2534 : 35)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งว่า งานทัศนศิลป์ชิ้นแรก ๆ ของมนุษย์นั้นเริ่มจากเส้น ดังที่เราเห็นได้จากภาพเขียนตามผนังถ้ำของคนสมัยดั้งเดิม (Primitive) การเริ่มต้นของงานศิลปะในวัยเด็กก็ใช้เส้นเช่นเดียวกัน เส้นเป็นทัศนธาตุที่แสดงแก่นแท้ของทุกสิ่งได้อย่างเข้มแข็ง และยั่งยืนที่สุด คำจำกัดความของเส้น

1. เส้นเกิดจากจุดที่ต่อเนื่องกันในทางยาว หรือเกิดจากร่องรอยของจุดที่ถูกแรงแรงหนึ่ง ผลักดันให้เคลื่อนที่ไป

2. เส้นเป็นขอบเขตของที่ว่าง ขอบเขตของสิ่งของ ขอบเขตของรูปทรง ขอบเขตของน้ำหนัก และขอบเขตของสี

### 5.2 คุณลักษณะของเส้น

เส้นมีมิติเดียว คือ ความยาว มีลักษณะต่าง ๆ มีทิศทาง และมีขนาด ลักษณะต่าง ๆ ของเส้น ได้แก่ ตรง โค้ง คด เป็นคลื่น ฟันปลา เกล็ดปลา ก้นหอยขัด พร้า ประ ฯลฯ ทิศทางของเส้น ได้แก่ แนวราบ แนวตั้ง แนวเฉียง แนวลึก ขนาดของเส้น เส้นไม่มีความกว้าง มีแต่เส้นหนา เส้นบาง หรือเส้นใหญ่ เส้นเล็ก ความหนาของเส้นจะต้องพิจารณาเปรียบเทียบกับความยาวถ้าเส้นสั้นแต่มีความหนามากจะหมดคุณลักษณะของความเป็นเส้นกลายเป็นรูปร่าง (Shape) ที่เหลี่ยมผืนผ้าไป

### 5.3 ความรู้สึกที่เกิดจากลักษณะของเส้น

1. เส้นตรงให้ความรู้สึกแข็งแรง แน่นอน ตรง ชัด ไม่ประนีประนอม
2. เส้นโค้งน้อย ๆ หรือเส้นที่เป็นคลื่นน้อย ๆ ให้ความรู้สึกสบาย เปลี่ยนแปลงได้ เลื่อนไหล ต่อเนื่อง มีความกลมกลืนในการเปลี่ยนทิศทาง ความเคลื่อนไหวช้า ๆ สุภาพ เป็นผู้หญิง นุ่ม และอímเอิบ ถ้าใช้เส้นแบบนี้มากเกินไปจะทำให้ความรู้สึกกังวล เรื่อยเฉื่อย ขาดจุดหมาย
3. เส้นโค้งวงแคบ เปลี่ยนทิศทางรวดเร็ว มีพลังเคลื่อนไหวรุนแรง
4. เส้นโค้งของวงกลมการเปลี่ยนทิศทางที่ตายตัว ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ให้ความรู้สึกเป็นเรื่องซ้ำ ๆ เป็นเส้นโค้งที่มีระเบียบมากที่สุด แต่จืดชืดที่สุด ไม่น่าสนใจ เพราะขาดการเปลี่ยนแปลง
5. เส้นฟันปลาหรือเส้นคดที่หักเหโดยกะทันหัน เปลี่ยนทิศทางรวดเร็วมาก ทำให้ประสาทกระตุก ให้จังหวะกระแทก เกร็ง ทำให้นึกถึงพลังไฟฟ้า ฟผ่า กิจกรรมที่ขัดแย้ง ความรุนแรง และสงคราม
6. เส้นโค้งก้นหอย ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว คลี่คลาย และเติบโตเมื่อมองจากด้านในออกมา ถ้ามองจากภายนอกเข้าไปจะให้ความรู้สึกไม่สิ้นสุดของพลังเคลื่อนไหว เส้นก้นหอยที่พบในธรรมชาติมักจะวนทวนเข็มนาฬิกาเห็นได้ในก้นหอย ในหมอกเพลิง ในอาการเกี่ยวพันไม้เลื้อย เป็นเส้นโค้งที่ขยายตัวออกไม่มีจุดจบ

### 5.4 ความรู้สึกที่เกิดจากทิศทางของเส้น

เส้นทุกเส้นมีทิศทาง คือ ทางนอน ทางตั้ง หรือทางเฉียง ในแต่ละทิศทางจะให้ความรู้สึกต่อผู้ดูต่างกัน

1. เส้นนอน กลมกลืนแรงดึงดูดของโลก ให้ความรู้สึกพักผ่อน เยียบ เฉย สงบ ผ่อนคลาย ได้แก่ เส้นขอบฟ้า ทะเล ทุ่งกว้าง คนนอน
2. เส้นตั้ง ให้ความสมดุล มั่นคง แข็งแรงพุ่งขึ้น จริ่งจัง และเยียบขีมิ เป็นสัญลักษณ์ของความถูกต้อง ซื่อสัตย์ มีความสมบูรณ์ในตัว เป็นผู้ดี สง่า ทะเยอทะยาน และรุ่งเรือง

3. เส้นเฉียง เป็นเส้นที่อยู่ระหว่างเส้นนอนกับเส้นตั้ง ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ไม่สมบูรณ์ ไม่มั่นคง ต้องการเส้นเฉียงอีกเส้นหนึ่งมาช่วยให้มั่นคงสมดุลในรูปของมุมฉาก เส้นเฉียงใช้มากในงานจิตรกรรมแบบคิวบิสม์ (Cubism)

4. เส้นที่เฉียงและโค้ง ให้ความรู้สึกขาดระเบียบ ตามยถากรรม ให้ความรู้สึกพุ่งเข้า หรือพุ่งออกจากที่ว่าง

## 6. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา

### กรรมวิธีที่ใช้ในการสร้างสรรค์งาน

กรรมวิธีที่ใช้ในการสร้างสรรค์งาน ได้แบ่งเป็น 2 หัวข้อคือ

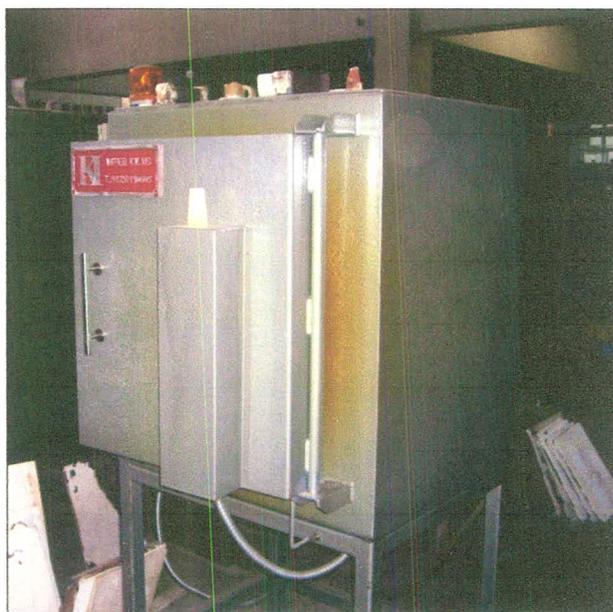
1. การขึ้นรูป
2. เตาและการเผา

1. การขึ้นรูป ผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ ใช้วิธีการขึ้นรูปแบบขด และวิธีการขึ้นรูปแบบอิสระ เพราะสามารถตอบสนองผลงานที่มีรูปทรงรายละเอียด และ ความมีคุณค่าทางความรู้สึกของผลงาน

2. เตาและการเผา

เตาเผาที่นิยมใช้กันในงานเซรามิก ซึ่งแบ่งตามเชื้อเพลิงมี 2 ชนิด คือ เตาไฟฟ้า และเตาแก๊ส แต่ละชนิดมีการเผาที่แตกต่างกัน รวมทั้งสีของเคลือบก็จะแตกต่างกันด้วย ซึ่งจะขอกกล่าวถึงคุณสมบัติของเตาแต่ละชนิด ดังนี้

เตาไฟฟ้า (Electric kiln) เป็นเตาที่ใช้เชื้อเพลิงจากไฟฟ้า โดยมีขดลวดนิโครม(Nichrom) หรือ Nickle-Chroming เป็นตัวให้ความร้อน มีตัววัดอุณหภูมิภายในเตาเผาเรียกว่า “ไพโรมิเตอร์” (Pyrometer) ไม่มีปล่องระบายควันจึงเผาผลิตได้สะอาด เเผาได้เฉพาะบรรยากาศแบบสันดาปสมบูรณ์ (Oxidation) ให้อุณหภูมิได้สม่ำเสมอ ควบคุมอุณหภูมิได้สะดวกจึงนิยมใช้กัน ในสถาน ศึกษา และ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก (ทวี พรหมพฤกษ์ 2523:148)



ภาพที่ 7 เตาเผาเซรามิกเชื้อเพลิงไฟฟ้า

เตาแก๊ส เป็นเตาที่ใช้เชื้อเพลิงจากแก๊ส โดยใช้ออกซิเจนผสมกับแก๊สกลายเป็นความร้อน มีการวัดอุณหภูมิโดยใช้ไพโรมิเตอร์ (Pyrometer) และคอนวูดอุณหภูมิจะมีการปล่อยควันการเผาจะเผาได้ทั้งบรรยากาศแบบสันดาปสมบูรณ์ และการสันดาปไม่สมบูรณ์ การเผาเตาแก๊ส จะใช้ความชำนาญของผู้ควบคุมการเผาเป็นพิเศษ



ภาพที่ 8 เตาเผาเซรามิกเชื้อเพลิงแก๊ส

ปัจจุบันการใช้เตาเผาในระบบอุตสาหกรรมจะนิยมเตาแก๊ส เนื่องจากสามารถเผาได้ในอุณหภูมิสูง และประหยัดต้นทุนในการผลิต

### บรรยากาศในการเผา

1. การเผาแบบสันดาปสมบูรณ์ (Oxidation Firing) เป็นวิธีการเผาที่พยายามให้ออกซิเจนในบรรยากาศในเตามีมาก นั่นหมายถึงการหมุนเวียนการเผาไหม้ที่ดี ก๊าซที่เกิดการลุกไหม้ได้ผสมกับอากาศที่มีมากเกินพอดี ทำให้ไม่เหลือก๊าซในเตาเลย ผลคือก๊าซจะลุกไหม้หมดแต่อาจจะให้พลังงานความร้อนไม่เต็มที่ เนื่องจากการหมุนเวียนที่ดีเกินไปของเตา ทำให้ความร้อนบางส่วนถูกถ่ายเทออกจากเตาเร็วเกินกว่าที่จะถ่ายเทให้กับผลิตภัณฑ์ภายในเตาได้ การเผาแบบนี้เหมาะสำหรับการเผาดีบุกเพื่อขจัดสิ่งเจือปนในเนื้อดิน ประเภทสารอินทรีย์ หรือสารที่ให้คาร์บอนไดออกไซด์

2. การเผาแบบสันดาปไม่สมบูรณ์ (Reduction Firing) เป็นการเผาที่ตรงกันข้ามกับการเผาแบบสันดาปสมบูรณ์ คือพยายามให้การหมุนเวียน และการลุกไหม้ของก๊าซผิดปกติโดยการปิดกั้นช่องระบายลม หรือการเพิ่มปริมาณก๊าซให้ไหลเข้าสู่เตามากเกินไปจนจนทำให้ออกซิเจนในเตามีน้อยลง เกินกว่าที่จะทำให้ก๊าซติดไฟได้หมด ทำให้เหลือก๊าซที่ไม่ถูกเผาไหม้ในเตา ในบรรยากาศเช่นนี้จะมีเขม่าเกิดขึ้น ในการเผาแบบนี้มีจุดประสงค์หลัก เพื่อฟอกสีของเหล็กออกไซด์ในเนื้อดินโดยกระบวนการรีดักชัน (Reduction Firing) หลังจากการเผาแล้วเนื้อดินจะดูขาวขึ้นมากเมื่อเทียบกับการเผาแบบออกซิเดชัน ผลิตภัณฑ์ประเภทปอร์ซเลน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเผาแบบรีดักชันข้อด้อย คือสิ้นเปลืองเชื้อเพลิงมากและควบคุมบรรยากาศในเตาลำบากถ้าบรรยากาศแบบรีดักชัน (Reduction Firing) เกิดขึ้นมากเกินไป ผลิตภัณฑ์จะเกิดปัญหาอย่างอื่น ๆ เกิดขึ้น เช่น เกิดรอยสีดำ เนื่องจากเขม่าแทรกลงไปเนื้อผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

### กระบวนการในการเผา

1. การเผาดีบุก (Biscuit Firing) ในการเผาผลิตภัณฑ์เรานิยมที่จะเผาครั้งแรกที่เรียกว่าเผาดีบุก หรือบิสกิต โดยใช้อุณหภูมิเผาประมาณ 800-900 องศาเซลเซียส ในบรรยากาศออกซิเดชัน เพื่อจุดประสงค์หลักคือ

1.1 เพื่อเพิ่มความพรุนตัวของผลิตภัณฑ์ หลังการเผาดีบุกแล้วเนื้อผลิตภัณฑ์จะมีความพรุนตัวสูงขึ้นกว่าเดิม เมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์ที่ไม่มีการเผา ทำให้การชุบเคลือบเป็นไปได้ง่าย

1.2 เพื่อเพิ่มความแข็งแรงของผลิตภัณฑ์ ทำให้สามารถหยิบ ยก หรือโยกย้าย รวมถึงการชุบเคลือบได้ง่ายโดยไม่ต้องกังวลว่าจะเกิดการเสียหายกับผลิตภัณฑ์

1.3 เพื่อขจัดสารตกค้างต่างๆ ให้หมดไป ก่อนการเผาเคลือบสารตกค้างที่มีในเนื้อดินคือสารอินทรีย์ที่ปะปนในดินเหนียว ความชื้นในดิน น้ำที่อยู่ในโมเลกุลของแร่ธาตุ วัตถุดีบุกที่มีการสลายตัวให้ก๊าซ เช่น แคลเซียมคาร์บอเนต เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะสลายตัวหมดไปในช่วงอุณหภูมิ 900 องศาเซลเซียส ทำให้เนื้อผลิตภัณฑ์หลังการเผาดีบุกสะอาดเมื่อทำการชุบเคลือบและการเผาเคลือบ

จะลดปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นลงได้มาก อาทิเช่น ปัญหารูเข็ม(Pin Hole) อย่างไรก็ตามการเผาผลิตภัณฑ์โดยไม่ผ่านการเผาติดก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้แต่ต้องอยู่ในความควบคุมอย่างระมัดระวัง

2. การเผาเคลือบ (Glaze Firing) เป็นการเผาชิ้นงานในอุณหภูมิสูงจนถึงสุดตัวของเนื้อดิน เพื่อให้เนื้อผลิตภัณฑ์มีความแกร่ง ชิ้นงานที่ผ่านการเผาติดแล้วจะนำไปชุบเคลือบแล้วนำไปเผาเพื่อให้เคลือบหลอมเป็นแก้วติดแน่นอยู่บนผิวชิ้นงาน การเผาเคลือบที่อุณหภูมิและบรรยากาศแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของเคลือบและประเภทของผลิตภัณฑ์ การให้ความร้อนในการเผาควรเป็นอัตราเร่ง 100 องศาเซลเซียส ต่อชั่วโมง (Rhodes 1775:233)

**วงจรการเผาที่อุณหภูมิ 1,250 องศาเซลเซียส (ไพจิตร อังศิริวัฒน์.2541)**

ช่วงที่ 1 อุณหภูมิห้อง – 950 องศาเซลเซียส ใช้เวลา 5 - 6 ชั่วโมง

ช่วงที่ 2 950 – 1,250 องศาเซลเซียส (OF) ใช้เวลา 3 - 4 ชั่วโมง

หรือ 950 - 1,250 องศาเซลเซียส (RF) ใช้เวลา 4 – 5 ชั่วโมง

ช่วงที่ 3 เผาแช่ อุณหภูมิคงที่ (Soaking) 1,100 องศาเซลเซียส ใช้เวลาเผา 15 นาที